КОМУНИКАЦИЯ И РАЗБИРАНЕ*
или аргументи за по-широко прагматистко разбиране на идеите за езиков израз, значение и нещо

Богдан Богданов

Както е известно, няма общоприет възглед за това какво е комуникация. За комуникацията се говори на основата на модели с различен обхват. Според някои по-обхватни теории на комуникацията животните и растенията също комуникират. По-често обаче комуникацията се смята за типично човешки феномен, обуславян от езиковата и социалната компетентност на човека. Но и в този случай основните характерни белези на комуникацията се определят по различни начини.

Между тези белези има и по-безспорни, каквото е разбирането. Оттук и основанието за рамковото твърдение, че комуникацията е човешко общуване, при което се разменят разбирани или оставащи неразбрани послания. Несъмнено под разбиране в случая се има предвид съвременната по-разгърната научна идея, че човешката комуникация се осъществява в контекст-среда от налични правила, норми и значения, на които комуникиращите се облягат в хода на оформянето и предаването на послания. Това очевидно се отнася и за прякото, и за косвеното комуникиране, както и за словесното, и за несловесното обменяне на информация, посредством жестове, мимики и образи.

Според този модел комуникацията протича на няколко нива. Комуникиращите разчитат на словесното послание, но и на съпровождащото го несловесно. Или казано на езика на информацията, човешкият комуникативен акт се гради като съчетаване и допълване на един вид дигитално с друг вид аналогово послание. Тази дву- или по-скоро многокодовост на посланието в комуникативния акт кореспондира със съвременния модел за функционирането на човешкия мозък, това, че различните му отдели или структури кодират по различни допълващи се начини идващите отвън сигнали с оглед на евентуалното им използване при различни обстоятелства.

Вероятно с оглед на това е и човешката комуникативна нагласа една и съща информация да се разбира най-малко по два начина. Това е проявено не само в различно оформяно послание по линиите на словесното и несловесното комуникиране, но и в двузначно организирано протичане на словесния комуникативен акт – едно разбирано по един начин от отправителя послание не само се разбира еднакво-различно от другата страна в акта на комуникирането, но в хода на комуникацията става различно от първоначалния си вариант и за този, който го отправя.

На свой ред дву- или повече значеща е и информацията на самото вербално послание. То е изградено така, че да се разбира по няколко начина в комуникативния акт, както и да може да се променя с оглед на една или друга задача. Това се отнася и за отделната винаги многозначна дума и за всеки езиков израз, които комбинират няколко значения и могат да се отнасят към няколко неща. По-безспорно многозначни са

---

* Текстът е представен на Втора пролетна школа по семиотика LSSS' 2007 „Семиотика или философия на езика?", организирана от Югоизточноевропейския център за семиотични изследвания, НБУ, 28-29 Май, София

отделните думи, докато изразите и още повече текстовете, поради уточненията, които развиват, поне на пръв поглед не са толкова многозначни.

Разбира се, вербалното послание само по себе си е условно положение. Дори в примерите с една дума или една фраза употребата е налице, има избор на едно значение вместо друго. Но, така или иначе, нито тази, нито която и да е друга употреба уточнява значението на един езиков израз дотам, че да бъде изтрита неговата многозначност. Тя винаги остава като вътрешен ресурс за пораждане на друго разбиране. Това става било с насочване на езиковия израз към друго значение, било с реферирание към друго нещо.

Така или иначе, и гледан сам по себе си и сякаш неупотребен, езиковият израз е поне двузначен и двупосланиен, комбиниращ ако не друго поне експлицитно и имплицитно значение. Тези две значения-послания могат да се подредят и едно след друго. Така става в случаите, когато нещо казано се изяснява със свързвано с него друго казване – по този начин двузначното послание се представя в ред от две послания.

Изказани поотделно обаче всяко от тях веднага клони към това да стане двузначно. Тази двузначност се осъзнава от говорещия и той, бягайки от нея, продължава по линеен начин с ново и ново експлициране на породилите се имплицитни значения. Идеалната текстова линейност обаче е постижима за кратко.

Никое послание и никое значение не може да бъде идентично на себе си, защото бидейки езикова форма означава и обозначава, а значението не съвпада с обозначеното нещо. Като езиковия израз, свързан с други изрази и значението е свързано и с други значения. На свой ред и нещото, което се обозначава, съответства хлабаво на езиковия израз и значението, защото по много начини е свързано с други неща.

Така че при всеки езиков израз значенията или възможните послания са дадени напластено - в смисъл, че едно от тях е израз за друго, или че едно конкретно послание е залепено за общо, което го мотивира и което се отнася не за коментираното нещо, а за контекста на това говорене, за широкия контекст на света или, което е най-честият случай, визира и двата контекста едновременно.

Или можем да заключим усложнително по темата разбиране и комуникативен акт - разбирането винаги е проявено в няколко съчетаващи се помежду си разбирания. Това кореспондира и с двойната нагласа на комуникативния акт, че освен този акт, той е и модел за друг подобен акт, който ще се осъществи при други обстоятелства.
Или също като речевия акт и комуникативният има актуално-моделна структура - става тук и сега, но моделира и ситуация на евентуално навсякъде и винаги. Както мозъчната дейност подготвя повече употреби, така и комуникативният акт съчетава повече послания и значения, тръгва от базово първично послание, но развива и вторично, което уточнява и променя първичното.

По подобен начин е организиран и текстът на т.нар. първично вербално послание. Експлицитното му значение е напластено върху други имплицитни, които могат да излязат в преден план и в хода на този комуникативен акт. Една от причините за тази двузначност е, че този езиков израз послание хем е нещо готово, налично и в този смисъл вече използвано, хем трябва да се промени донякъде, за да послужи актуално сега и тук. Това се получава с един вид въртене на «калейдоскопа» на предварително даденото, което трябва да е поне двузначно.

В този смисъл изправеното пред многозначност разбиране, подканващо към избиране на едно и загърбване на друго значение, към комбиниране на значения с оглед на едно или друго конкретно прилагане, не е само разбиране на нещо дадено като съществуващо в контекст от неща, а е и няколкостепенно правене. Преди всичко друго то е правене на актуално значение и на нещо. Нещото може да е съществуващо и само да се уточнява и в този смисъл да се доправя. Но може и да не е съществуващо и комуникативният акт да му осигурява съществуване. Което означава то да се постави в

отношение с други съществуващи неща, а и да се осигури общност от разбиращи, които приемат съществуването на това нещо и на контекста с другите неща, както и изработените за тази цел значения.

Това правене в акта на комуникирането прави не само нещото и неговия контекст. Когато се комуникира, с обработването на сложното многопластово съдържание на посланието комуникиращите претърпяват промяна. Дори в акта на най-простото съобщаване на нещо те достигат до друга нагласа към контекста на конкретната комуникация, а чрез нея и към възможно най-обхватния контекст на света.

Или ако изкажем същото с формула - така разбираното разбиране, което се осъществява в хода на комуникативен акт, освен в разбиране се изразява и в ставане-правене: на нещо, на контекст от неща и по-общ контекст свят и на общност от разбиращи по този начин. Всички тези правения заедно променят участниците в комуникативния акт - в неговия ход те стават в една или в друга степен други. Това ставане също е един вид правене, доколкото не само става, но и се прави.

Това води до следното съвсем разширено разбиране за това какво е човешкият комуникативен акт – жизнена ситуация на протичащо придвижване към друго. Затова според един авторитетен модел комуникацията е налице не само когато някакви хора комуникират реално, но и когато човек и сам е в състояние на ментална активност. В този случай той комуникира със себе си като с друг или в плана на разбирането е в ментална акция по разбиране на себе си в света, което означава и по разбиране на нещо и на контекст. Дейностната гледна точка и другият нужен за общуването са винаги налице.
Очевидно не е безполезно комуникативният акт да се разбира не само като общуване между хора за обмяна на информация и разбиране-ставане-правене, но и като ситуация на протичане и достигане до нова нагласа на комуникиращите в променящ се зависещ от тях свят.

Същевременно се повдига практическият въпрос, след като са налице толкова модели за разбиране на това какво представлява човешкият комуникативен акт, дали някой от тях е най-добър, което да е основание да се избере като модел за разбиране. Едва ли. Както при всичко друго и в този случай мисленето трупа повече модели с оглед на различни задачи, за чието решаване те са пригодни. Защото бидейки нещо езиково, тези модели са верни в двойния смисъл, че сочат и нещо съществуващо, но и че по някакъв начин го правят.

И все пак, доколкото изборът е независим от задачата, той може да се прави по срединния принцип на мярката. Можем да следваме линията избраният модел за комуникация да не е нито прекалено тесен, отправящ поглед към разбирането, но не и към иманентната промяна на разбиращите, които поради това променят и самото послание, нито прекалено широк, така че идеята за комуникация да се размива в линията на т.нар. протичаща жизнена ситуация.

Оттук и добрата гледна точка на ограничаването, което насочва темата за комуникацията към нейната проява като речева дейност. В този модел темите за разбирането и действането се пазят. Освен това евентуалното наблюдение може да протича върху разчленимите материали на текста на посланието и на вторичния текст на общуването. На трето място по линията на действането има ресурс речевото действие да се разбира по-широко като прониквано и допълвано от неречевото жестово, използващо образи и други знакови системи.

Има ресурс и за друго - текстът на словесно-несловесното общуване да бъде проникнат и да прониква и в редовото човешко вършене и правене на нещо без думи. Защото както върши нещо и чрез това, което казва, човешкото същество един вид говори и когато върши нещо мълчаливо – било с мисловен паралел на външното мълчаливо правене, било с вътрешно мълчание, но и в двата случая движено от причина и цел към

смисъл. Очевидно двата акта – на осмислянето при говорене и на осмислянето при мълчаливо правене, се смесват в нещо по-общо, което може да се нарече говорене не само метафорично.

А и още нещо - на основата на представения модел за комуникация може да се говори и за речевата дейност на комуникант, който говори, но привидно не общува. Бидейки в речта обаче той вече разполага с други, с които комуникира косвено, другите на виртуалната общност, на тези, които разбират или трябва да разбират като него. В зависимост от това каква е речта комуникиращият може да има работа и със слушаща монолога му общност, и с представим друг човек в диалог, а и със себе си като друг в евентуален вътрешен диалог.

На тази комуникативна основа може да се развие използваема типология на видовете дискурс. Тя би пазела и поддържала изложената широка прагматистка концепция за речта като комуникативен акт и би позволила да се развие и един вид прагматистка теория на значението. Основният й принцип би бил всяко казване и говорене да се разбират и като разбиране, и като правене, и като промяна на комуникиращите с оглед на нова нагласа. Подобна теория на значението би била толкова по-добра, с колкото по-добре съчетани редуващи се средства разполага - от една страна за различително разглеждане, а от друга за неразличено разбиране на речевата дейност, неоткъснато от другите човешки дейности, които се разглеждат от прагматиката в широкия смисъл на думата, от общата теория на човешката дейност.

Но може би за това е все още рано.